

सामुदायिक र संस्थागत उच्च माध्यमिक विद्यालयको लागत र
उपलब्धीको विश्लेषण एक अध्ययन:छोप्राक गा.वि.स. गोरखा

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग अर्थशास्त्र
शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह (एम.एड) चौथो सेमेस्टरको आंशिक
आवश्यकता परिपूर्तिको लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

सर्मीला पोखरेल

स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टर

क्याम्पस दर्ता नं. १७२

परीक्षा रोल नं.: २६००४६

त्रि.वि. दर्ता नं.: ९-१-४३-४४३-२००२

भर्ना वर्ष २०७०

क्र.सं. : ४५०

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

अर्थशास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०७३

सिफारिस पत्र (RECOMMENDATION LETTER)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षा शास्त्र संकाय केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेष्टरको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि अर्थशास्त्र शिक्षा विषय अध्ययनरत छात्रा समीला पोखरेलले मेरो प्रत्यक्ष सुपरिवेक्षणमा रहि तयार पार्नु भएको “सामुदायिक र संस्थागत उच्च माध्यमिक विद्यालयको लागत र उपलब्धिको विश्लेषण एक अध्ययन : छोप्राक गा.वि.स. गोरखा” शिर्षकको शोधकार्यसँग म सन्तुष्ट छु ।

अतः यस शोधकार्यलाई अन्तिम मुल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....
प्रा.डा. धुवराज शिवाकोटी
शोध निर्देशक
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग
त्रि.वि. कीर्तिपुर, काठमाण्डौं

मिति : .....

स्वीकृति पत्र (APPROVAL LETTER)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग अर्न्तगत अर्थशास्त्र शिक्षा विषयमा स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेष्टरको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि “सामुदायिक र संस्थागत उच्च माध्यमिक विद्यालयको लागत र उपलब्धीको विश्लेषण एक अध्ययन: छोप्राक गा.वि.स. गोरखा” शिर्षकको शोधपत्र अर्थशास्त्र शिक्षा विषयमा स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेष्टरको सर्मीला पोखरेले प्रस्तुत गर्नुभएको शोधपत्र अर्थशास्त्र शिक्षा स्नातकोत्तर उपाधीका लागि स्वीकृति गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१. विभागीय प्रमुख	..... उप.प्रा. मीनराज पौडेल
२. बाह्य सुपरिवेक्षक	..... प्रा. डा शान्ता सिंह
३. शोध निर्देशक	..... प्रा.डा. ध्रुवराज शिवाकोटी
- मिति : .....

कृतज्ञता (ACKNOWLEDGEMENT)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग, स्नातककोत्तर तह (एम.एड.) चौथो सेमेस्टरको आंशिक आवश्यकता परिपूर्ति गर्नका लागि “सामुदायिक र संस्थागत उच्च मा.वि. तहको लागत र उपलब्धीको विश्लेषणको एक अध्ययन : छोप्राक गा.वि.स. गोरखा” शिर्षकमा गरिएको शोधपत्र प्रस्तुत गरेको छु । यस शोधपत्रले सामुदायिक र संस्थागत उच्च माध्यमिक विद्यालयको लागत र उपलब्धीको विषयमा जानकारी लिन चाहने इच्छुक व्यक्ति, अनुसन्धान कर्ता , एवं निति निर्माता, विद्यार्थी, गुरु वर्गहरु वा जो कोहीलाई सहयोग पुग्नेछ भन्ने मैले आशा लिएको छु ।

शोधपत्रको प्रस्तावना स्विकृति गरी यस शोधपत्रको अध्ययन र अनुसन्धान गर्ने अवसर प्रदान गर्दै शोध कार्यको शुरुवाट अन्त्य सम्म निरन्तर रुपमा सरल र सहज ढङ्गबाट अमूल्य सल्लाह, सुभाब सहित प्रेरणा प्रधान गर्नुहुने आदरणीय गुरु तथा शोध निर्देक प्रा.डा. धुवराज शिवाकोटी प्रति हार्दिक कृतज्ञताका साथ आभार व्यक्त गर्दछु । साथै सदैव आवश्यक सल्लाह, सुभाब तथा मार्गदर्शन गर्नुहुने अर्थशास्त्र शिक्षा विभागका श्रद्धेय गुरुहरुआदरणीय विभागी प्रमुख उप.प्रा. मीनराज पौडेल, प्रा.डा. महेशराज दाहाल, प्रा.डा. शान्ता सिंह, शि.स. पदमा कोइराला, आ.शि जगदिशमूर्ति कोइराला लगायत अर्थशास्त्र शिक्षा विभागका सम्पूर्णगुरुहरुप्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोधपत्र लेखन कार्यमा आवश्यक सामाग्रीहरु उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने सम्बन्धित विद्यालयको प्र.अ., शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थी साथैपण, शासनका कर्मचारीहरुप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । साथै मेरो जिवनका हरेक क्षणहरुमा सल्लाह, सुभाब प्रेरणा र प्रोत्साहन दिई विश्व विद्यालयसम्मको अध्ययन पुरा गर्न आर्शिरवाद प्रधान गर्नुहुनेबाबा श्याम प्र.पोखरेल, आमा टिकामाया पोखरेल, भाईहरु, ओम प्र. पोखरेल, सोम प्र. पोखरेल र सम्पूर्ण आफन्त जन प्रति हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । त्यसैगरी शोधपत्र लेखन कार्यमा सहयोग गर्नुहुने मेरा आत्मीय मित्रहरुका साथै टाइपिङमा सहयोग पु-याउने मित्रलाई मुरी मुरी धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

शोधकर्ता

सर्मीला पोखरेल

सारसंक्षेप (ABSTRACT)

सामुदायिक र संस्थागत उच्च माध्यमिक तहको लागत र उपलब्धीको विश्लेषण एक अध्ययन : छोप्राक गा.वि.स. गोरखा शिर्षक राखी गरीएको यस अनुसन्धानको मुख्य उद्देश्य सामुदायिक तथा संस्थागत उच्च माध्यमिक विद्यालयमा लागत र शैक्षिक उपलब्धीको विश्लेषण, उच्च मा.वि. को भौतिक अवस्था, आय, ब्याय वितरण साथै अभिभावकहरुले गरेको प्रति विद्यार्थी लागत तुलनात्मक रुपमा विश्लेषण गर्नु रहेको छ । यसका लागी गोरखा जिल्लालाई उद्देश्यमुलक ढंगवाट छनोट गरीएको छ ।

यस अध्ययनमा शोधपत्रको उद्देश्य पुरा गर्न व्याख्यात्मक र विश्लेषणात्मक पद्धती अवलोकन गरीएको छ । यसका लागी परिमाणत्मक र गुणात्मक दुवै प्रकारको तथ्याङ्कको सङ्कलन गरीएको छ । सामुदायिक तथा संस्थागत उच्च माध्यमिक विद्यालयवाट प्राप्त प्राथमिक तथा द्वितीय तथ्याङ्कलाई अध्ययन विश्लेषण कार्यको लागी सहयोगीका रुपमा प्रयोगमा ल्याईएको छ । शैक्षिक सत्र २०७२/०७३ मा अध्यानरत सामुदायिक र संस्थागत उच्च माध्यमिक विद्यालयमा जम्मा २०७ विद्यार्थीहरुवाट १५० जना विद्यार्थी र त्यसै विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुको अभिभावकहरु मध्यवाट समान सख्याको आधारमा ६० जनालाई छनोट गरीएको थियो । यस अध्ययनमा छनोट भएका विद्यालयका विद्यार्थी, अविभावक, प्रधानध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, लाई भिन्न भिन्न प्रश्नहरु तयार गरी प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलन गरीएको थियो । जिल्ला शिक्षा कार्यलय गोरखा, गा.वि.स., छनोटमा परेका विद्यालय, अर्थमन्त्रालय, शिक्षा मन्त्रालय, साथै विभिन्न संघ संस्थावाट प्रकाशित पुस्तक, प्रतिवेदन, लेख, रचना, जस्ता तथ्याङ्कलाई तथ्याङ्कको द्वितीय स्रोतको रुपमा लिईएको छ । प्राथमिक स्रोतवाट तथ्याङ्क संकलन गर्न छुट्टाछुट्टै प्रश्न निर्माण गरी उ.मा.वि. का प्र.अ., अभिभावक, विद्यार्थी र विद्यालय व्यवस्थापन समिति लाई प्रत्यक्ष सोधेर संकलन गरिएको थियो जसका लागी उद्देश्यमुलक र सुविधाजनक नमूना छनौटका आधारमा गोरखा जिल्ला छोप्राक गा.वि.स.मा रहेको सामुदायिक मण्डली उच्च मा.वि. र गोरखा नगरपालिकामा रहेको संस्थागत उच्च मा.वि. द ओल्ड क्यापिटल लाई छनौट गरिएको थियो । द्वितीय तथ्याङ्कको स्रोतको रुपमा सम्बन्धित नगरपालीका, अर्थ मन्त्रालय, उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्, जिल्ला शिक्षा कार्यालय, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, पत्रपत्रिका र अन्य प्रकाशित तथा अप्रकाशित तथ्याङ्कहरुलाई आधार मानिएको छ ।

यस अध्ययन क्षेत्रमा रहेको सामुदायिक उच्च माध्यमिक तहको आम्दानीको प्रमुख स्रोतको रूपमा सरकारी अनुदान रहेको देखिन्छ । यो वार्षिक रु.१,०९,५५,४०० छ । यसको मात्रा आम्दानीको ९५.८४ प्रतिशत रहेको छ । अन्य स्रोतको रूपमा अभिभावक विधार्थीबाट २.५७ प्रतिशत, NTCभाडा ०.२२ प्रतिशत, परीक्षा, शुल्कबाट ०.९१ प्रतिशत, पोशाक शुल्कबाट ०.४६ प्रतिशत, रहेको छ ।

शैक्षिक वर्ष २०७१/०७३, २०७२/०७३ सम्मको आय ब्यायको विश्लेषण गर्दा सामुदायिक उच्च माध्यमिक विद्यालय तर्फ कुल आय रु. २,१७,०५,३०० बाट तलव भत्तामा ९३.३९ प्रतिशत, भवन निर्माणमा २.८२ प्रतिशत, पुस्तकालयमा ०.५४ प्रतिशत, परिक्षामा ०.०९ प्रतिशत, खेल तथा अतिरिक्त क्रियाकलापमा ०.१९ प्रतिशत, प्रशासनिकमा ०.२८ प्रतिशत, फर्निचर निर्माण खर्चमा १.०२ प्रतिशत, शैक्षिक भ्रमण खर्चमा ०.३५ प्रतिशत, विद्युत टेलिफोन ईन्टरनेट खर्चमा ०.२१ प्रतिशत, छात्रा वृत्ति खर्चमा ०.९१ प्रतिशत, विज्ञापन पत्रपत्रिका खर्चमा, ०.०९ प्रतिशत, अन्य खर्चमा ०.०५ प्रतिशत, गरी कुल खर्च रु. १,९५,५५,६८० भएको छ ।

संस्थागत उच्च मा.वि.को प्रमुख आम्दानीको स्रोतको रूपमा अभिभावक विधार्थी बाट प्राप्त शुल्क रहेको छ । सरकारी लगानी शुन्य रहेको छ । जसमा अभिभावक विधार्थीबाट प्राप्त कुल आय रु.१,६९,१०,८०० रहेको छ ।

शैक्षिक वर्ष २०७१/०७२, २०७२/०७३ सम्मको आय र ब्यायको विश्लेषण गर्दा संस्थागत उच्च माध्यमिक विद्यालय तर्फ कुल आय रु. १,६९,१०,८००, बाट तलव भत्तामा २७.४१ प्रतिशत, भवन निर्माणमा ५८.२० प्रतिशत, पुस्तकालयमा ०.६० प्रतिशत, परिक्षामा १.२९ प्रतिशत, खेल तथा अतिरिक्त क्रियाकलापमा ०.१० प्रतिशत, प्रशासनिकमा ०.५४ प्रतिशत, फर्निचर निर्माण खर्चमा ०.८२ प्रतिशत, शैक्षिक भ्रमण खर्चमा ०.६० प्रतिशत, विद्युत टेलिफोन ईन्टरनेट खर्चमा ०.३० प्रतिशत, छात्रा वृत्ति खर्चमा ०.२४ प्रतिशत, विज्ञापन पत्रपत्रिका खर्चमा, ०.२० प्रतिशत, अन्य खर्चमा ९.६५ प्रतिशत, गरी कुल खर्च रु. १,४४,३१,७८४ भएको छ । सामुदायिक उच्च मा.वि.को तुलनामा खर्च र आयको तुलनामा संस्थागत उच्च मा.वि.को आय न्यून र खर्च उच्च देखिएको छ । सामुदायिक उच्च मा.वि.मा २०७१/०७२,०७२/०७३ मा आय रु. २,१७,०५,३०० बाट खर्च रु.१,९५,५५,६८०

भई वचत रु.२१,४९,६२० रहेको छ । यस्तै संस्थागत उच्च मा.वि.मा कुल आय रु. १,६९,१०,८०० वाट खर्च १,४४,३१,७८४ भई वचत २४,७९,०१६ भएको छ ।

सामुदायिक र संस्थागत उच्च मा.वि.को भौतिक अवस्था हेर्दा सामुदायिक उच्च मा.वि.मा ५ वटा पक्क भवन १ वटा कच्ची भवन, १८ वटा कोठा, १८४ वटा डेक्स वेन्च १० वटा कम्प्युटर रहेको छ । संस्थागत उच्च मा.वि. तर्फ पक्की भवन ८ वटा जम्मा कोठा संख्या ६२, डेक्स वेन्च ७०० वटा, ४० वटा कम्प्युटर रहेको पाइयो । सामुदायिकमा शिक्षक संख्या २० जना र शौचालय र खानेपानिको राम्रो व्यवस्था भएको तर खेलमैदानको असुविधा भएको देखियो । संस्थागतमा उच्च मा.वि. मा शिक्षक संख्या ६० जना खानेपानी खेलमैदान र शौचालयको राम्रो व्यवस्था भएको देखियो । सामुदायिक तर्फ विधार्थी भर्नादर कक्षा ११ मा ३७.३७ प्रतिशत र कक्षा १२ मा २७.७७ प्रतिशत दुवै कक्षामा ६७ जना विधार्थी भर्ना भएका छन । संस्थागतमा कक्षा ११ मा ६२.६२ प्रतिशत र कक्षा १२ मा ७२.२२ प्रतिशत दुवै कक्षामा गरी १४० जना विधार्थी भर्ना भएका छन ।

सामुदायिक र संस्थागत उच्च मा.वि. २०७२/०७३ मा अभिभावकहरुले गरेको खर्चलाई तुलना गर्दा सामुदायिकमा रु. ७,७८,७५० र संस्थागतमा रु. ३०,५३,५०० देखिएको छ । सामुदायिक उच्च मा.वि. मा कुल लागत रु. ७,७८,७५० वाट प्रति विधार्थी लागत रु.११,६२३ रहेको छ । संस्थागत उच्च मा.वि. तर्फ कुल लागत रु.३०,५३,५०० वाट प्रति विधार्थी लागत रु.२१,८१० रहेको छ ।

सामुदायिक उच्च मा.वि. २०७१/०७२ मा लागत रु.६,६०,३१० रहँदा उपलब्धी ८० प्रतिशत रहेको छ । यसरी नै २०७२/०७३ लाई तुलना गर्दा लागत रु.७,७८,७५० रहदा ९० प्रतिशत उपलब्धी प्राप्त भएको छ । संस्थागत तर्फ २०७१/०७२ मा लागत रु. २२,१०,६२२ रहँदा उपलब्धी ४५ प्रतिशत रहेको छ । २०७२/०७३ मा लागत रु. ३०,५३,५०० रहदा उपलब्धी ४३ प्रतिशत रहेको छ । यसरी सामुदायिक र संस्थागत उच्च मा.वि.मा लागत र शैक्षिक उपलब्धीको विश्लेषण गर्दा लागतको तुलनामा शैक्षिक उपलब्धी सामुदायिक उच्च मा.वि.मा उच्च देखिएको छ । सामुदायिक उच्च मा.वि.मा २०७१/२०७२ को तथ्याङ्कलाई हेर्दा कक्षा ११ मा जम्मा परिक्षामा सामेल विधार्थी संख्या ४३ जना, उत्तिर्ण संख्या ३० जना शैक्षिक उपलब्धी ६९.७६ प्रतिशत रहेको छ भने कक्षा १२ मा जम्मा परिक्षामा सामेल २४जना उत्तिर्ण विधार्थी १५ जना शैक्षिक उपलब्धी ६२ प्रतिशत रहेको छ । २०७२/०७३

कक्षा ११ मा परिक्षामा सामेल विद्यार्थी ३७ जना उत्तिर्ण विद्यार्थी ३५ जना शैक्षिक उपलब्धी ९४.५९ प्रतिशत रहेको छ । कक्षा १२ मा परिक्षामा सामेल विद्यार्थी २९ जना उत्तिर्ण विद्यार्थी २५ जना शैक्षिक उपलब्धी ८६.२० प्रतिशत रहेको छ । दुवै वर्षको ११ कक्षामा जम्मा ८० जना विद्यार्थीमा उत्तिर्ण विद्यार्थी संख्या ६५ जना शैक्षिक उपलब्धी ८१.२५ प्रतिशत रहेको छ भने कक्षा १२ मा दुवै वर्षको परिक्षामा सामेल विद्यार्थी संख्या ५३ जना उत्तिर्ण विद्यार्थी संख्या ४० जना शैक्षिक उपलब्धी ७५.४७ प्रतिशत रहेको छ । संस्थागत उच्च मा.वि. तर्फ २०७१/२०७२ को तथ्याङ्कलाई हेर्दा कक्षा ११ मा जम्मा परिक्षामा सामेल विद्यार्थी संख्या ६५ जना, उत्तिर्ण संख्या ४० जना शैक्षिक उपलब्धी ६१.५३ प्रतिशत रहेको छ भने कक्षा १२ मा जम्मा परिक्षामा सामेल ८० जना उत्तिर्ण विद्यार्थी ३० जना शैक्षिक उपलब्धी ३७.५ प्रतिशत रहेको छ । २०७२/०७३ कक्षा ११ मा परिक्षामा सामेल विद्यार्थी ५० जना उत्तिर्ण विद्यार्थी २० जना शैक्षिक उपलब्धी ४० प्रतिशत रहेको छ । कक्षा १२ मा परिक्षामा सामेल विद्यार्थी ६० जना उत्तिर्ण विद्यार्थी २० जना शैक्षिक उपलब्धी ३३.३३ प्रतिशत रहेको छ । दुवै वर्षको ११ कक्षामा जम्मा ११५ जना विद्यार्थीमा उत्तिर्ण विद्यार्थी संख्या ६० जना शैक्षिक उपलब्धी ५२.१७ प्रतिशत रहेको छ भने कक्षा १२ मा दुवै वर्षको परिक्षामा सामेल विद्यार्थी संख्या १४० जना उत्तिर्ण विद्यार्थी संख्या ५० जना शैक्षिक उपलब्धी ३५.७१ प्रतिशत रहेको छ ।

अन्त्यमा सामुदायिक र संस्थागत उच्च मा.वि.को लागत र उपलब्धीलाई विश्लेषण गर्दा लागत उच्च हुँदा उपलब्धी पनि उच्च नै हुन्छ भन्न सकिँदैन । यस अनुसन्धानले लागत उच्च हुँदा न्यून उपलब्धी प्राप्त भएको विश्लेषण गरेको छ । यस अध्ययन वाट शैक्षिक उपलब्धी बढाउनका निम्ति लगानी मात्रै बढाएर हुँदैन, स्वच्छ शैक्षिक वातावरण बालमैत्री विद्यालय, तालिम प्राप्त शिक्षक पारीवारीक वातावरण हुनुपनि उच्च शैक्षिक उपलब्धीको कारण रहेको देखिएको छ ।

विषय सूची (TABLE OF CONTENTS)

सिफारिस-पत्र (RECOMMENDATION LETTER)	i
स्वीकृति पत्र (APPROVAL SHEET)	ii
कृतज्ञताज्ञापन (ACKNOWLEDGEMENT)	iii
सारसंक्षेप (ABSTRACT)	iv
विषय सूची (CONTENTS)	viii
तालिका सूची (LIST OF TABLES)	xiv
चित्र सूची (LIST OF FIGURES)	xv
संक्षिप्त शब्दावली (ABBREVIATIONS)	xvi

अध्याय एक (CHAPTER ONE)

१. परिचय (INTRODUCTION)	१-११
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि (Background of the Study)	१
१.२ समस्याको कथन (Statement of the Problem)	६
१.३ अध्ययनको उद्देश्य (Objectives of the Study)	७
१.४ अनुसन्धान प्रश्नहरू (Research Questions)	७
१.५ अध्ययनको महत्व (Significance of the Study)	८
१.६ अध्ययनको परीसीमाहरू (Delimitations of the Study)	९
१.७ मुख्य शब्दावलीको परिभाषा (Operational Definition of the Key Terms)	१०
१.८ अध्ययनको संगठन(Organization of the Study)	१०

अध्याय दुई (CHAPTER TWO)

२. सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन (REVIEW OF RELATED LITERATURE)	१२-२२
२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन (Review of Theoretical Literature)	१२

२.२	अनुसन्धानात्मक साहित्यको पुनरावलोकन (Review of Research Literature)	१४
२.३	अनुसन्धानका लागि पुनरावलोकन प्रयोग (Implications of the Review for Research)	१७
२.४	अनुसन्धान अन्तर (Research Gap)	१८
२.५	अवधारणत्मक ढाँचा (Conceptual Framework)	२०
२.६	कार्यात्मक ढाँचा (Functional Framework)	२१

अध्याय तीन (CHAPTER THREE)

३.	अनुसन्धान विधि (RESEARCH METHODOLOGY)	२३-२७
३.१	अनुसन्धानको ढाँचा र विधि (Research Design and Methods)	२३
३.२	तथ्यांकका स्रोतहरू (Sources of Data)	२३
३.२.१	प्राथमिक स्रोत(Primary Source)	२३
३.२.२	द्वितीय स्रोत(Secondary Source)	२३
३.३	जनसंख्या नमुना आकार र नमुना छनोट प्रक्रिया (Population, Sample Size and Sampling Process)	२४
३.३.१	जनसंख्या (Population)	२४
३.३.२	नमुना आकार (Sample Size)	२४
३.३.३	नमुना छनोट प्रक्रिया (Sampling Process)	२४
३.४	अध्ययन क्षेत्रको परिचय (Introduction to the Study Area)	२५
३.५	तथ्याङ्क संकलनका साधनहरू (Tools of Data Collection)	२५
३.५.१	प्रश्नावली (Questionnaire)	२५
३.५.२	अवलोकन फाराम (Observation Form)	२५
३.५.३	छलफल निदेशिका (Discussion Grice)	२५
३.६	तथ्यांक संकलन प्रविधिहरू(Technique of Data Collection)	२६
३.६.१	अन्तर्वार्ता (Interview)	२६
३.६.२	प्रत्यक्ष अवलोकन (Direct Observation)	२६

३.६.३ लक्षित समूह छलफल (Focus Group Discussion)	२६
३.७ तथ्यांक विश्लेषण प्रक्रिया (Data Analysis Procedures)	२६
३.८ नैतिक सोच (Ethical Consideration)	२७

अध्याय चार (CHAPTER FOUR)

४. तथ्याङ्कको विश्लेषण र व्याख्या (ANALYSIS AND INTERPRETATION OF DATA)	२८-५७
४.१ अध्ययन क्षेत्रको परिचय (Introduction to the Area)	२८
४.१.१ जनसांख्यिकीय अवस्था (Demographic Status)	३०
४.१.२ आर्थिक अवस्था (Economics Condition)	३०
४.१.३ सार्वजनिक सेवाको अवस्था (Condition of Public Facility)	३०
४.१.४ शैक्षिक अवस्था (Education Condition)	३१
४.२ सामुदायिक र संस्थागत उच्च मा.वि. को भौतिक अवस्था (Physical Condition of Community and Institutional Higher Secondary School)	३२
४.२.१ भवन र कक्षा कोठा अवस्था (Condition of School Building and Class Room)	३२
४.२.२ खानेपानीको अवस्था (Condition of Drinking Water)	३३
४.२.३ खेल मैदानको अवस्था (Condition of Play Ground)	३३
४.२.४ शौचालयको अवस्था (Condition of Toilet)	३३
४.२.५ छात्रवास, प्रयोगशाला, कम्प्युटर र शैक्षिक सामग्री (Hostel, Laboratory, Computer and Teaching Materials)	३४
४.२.६ पुस्तकालय (Library)	३४
४.३ सामुदायिक र संस्थागत उच्च मा.वि.को शैक्षिक विवरण (Educational Situation of Community & Institutional Higher Secondary School)	३४
४.३.१ सामुदायिक र संस्थागत उच्च मा.वि. मा सञ्चालित संकाय र विषयहरू (Faculty and Subject Community and Institutional Higher Secondary School)	३५

४.३.२	सामुदायिक र संस्थागत अध्ययन क्षेत्रको तालिम प्राप्त शिक्षकहरुको विवरण (Profile Teacher of Community and Institutional Higher Secondary School)	३५
४.३.३	सामुदायिक र संस्थागत उच्च मा.वि.को शिक्षकहरुको विवरण (Profile Teacher of Study Community and Institutional Higher Secondary School)	३६
४.३.४	सामुदायिक र संस्थागत उ.मा.वि. मा विद्यार्थी भर्ना (Students Enrollment in Community and Institutional Higher Secondary School)	३७
४.३.५	सामुदायिक र संस्थागत उच्च मा.वि.को शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात (Teacher -Student Ratio of Community and Institutional Higher Secondary School)	३९
४.३.६	सामुदायिक र संस्थागत उच्च मा.वि. मा उत्तिर्ण विद्यार्थी (Promoted Student of Community and Institutional Higher Secondary School)	४०
४.३.७	सामुदायिक र संस्थागत उच्च मा.वि. का विद्यार्थी छोड्ने दर (Student dropout Rate in Community And Institutional Higher Secondary School)	४३
४.४	सामुदायिक र संस्थागत उच्च मा.वि.को आय र व्यय (Income and Expenditure in Community and Institutional Higher Secondary School)	४५
४.४.१	सामुदायिक उच्च मा.वि.को आम्दानी (Income of Community Higher Secondary School)	४६
४.४.२	संस्थागत उच्च मा.वि.को आम्दानी (Income of Institutional Higher Secondary School)	४७
४.४.३	सामुदायिक र संस्थागत उच्च मा.वि.को खर्च (Expenditure of Community and Institutional Higher Secondary School)	४८

४.४.४ सामुदायिक उच्च मा.वि.को खर्च (Expenditure of Community Higher Secondary School)	४८
४.४.५ संस्थागत उच्च मा.वि.को खर्च (Expenditure of Institutional Higher Secondary School)	५०
४.४.६ सामुदायिक र संस्थागत उ.मा.वि.को वार्षिक बचत (Annual Surplus of Community and Institutional Higher Secondary School)	५१
४.५ सामुदायिक र संस्थागत उच्च मा.वि. तहमा अभिभावकहरुले गरेको खर्च (Parents 's Expenditure Community and Institutional Higher Secondary School)	५२
४.५.१ सामुदायिक उच्च मा.वि. मा अभिभावकहरुले गरेको खर्चको (Parents Expenditure of Community Higher Secondary School)	५३
४.५.२ संस्थागत उच्च मा.वि. मा अभिभावकहरुले गरेको खर्च (Parents's Expenditure of Institutional Higher Secondary School)	५३
४.६ सामुदायिक र संस्थागत उ.मा.वि.मा प्रतिविद्यार्थी लागत (Per Unit Student Cost in Community and Institutional Higher Secondary School)	५४
४.६.१ सामुदायिक उच्च मा.वि.मा प्रति विद्यार्थी लागत (Per Unit Cost in Community Higher Secondary School)	५४
४.६.२ संस्थागत उच्च मा.वि.मा प्रति विद्यार्थी लागत (Per Unit Cost in Institutional Higher Secondary School)	५५
४.७ सामुदायिक र संस्थागत उच्च मा.वि. तहको शैक्षिक लागत र उपलब्धीको (Educational Cost Achievement of Community and Institutional Higher Secondary School)	५५
४.७.१ सामुदायिक उच्च मा.वि. तहको लागत र शैक्षिक उपलब्धी (Educational Cost Achievement of Community Higher Secondary School)	५६

४.७.२ संस्थागत उच्च मा.वि. तहको शैक्षिक लागत र उपलब्धी
(Educational Cost Achivement of Institutional Higher
Secondary School)

५७

अध्याय : पाँच (CHAPTER FIVE)

५. सारांश, निष्कर्ष र सुझावहरू (SUMMARY CONCLUSION AND RECOMMENDATION)	५८-६४
५.१ सारांश (Summary)	५८
५.२ निष्कर्ष (Conclusion)	६०
५.३ सुझावहरू (Recommendation)	६१
५.३.१ नितिसँग सम्बन्धीत सुझावहरू (Policy Relate Recommendation)	६२
५.३.२ प्रयोगात्मक क्षेत्रसँग सम्मन्धीत सुझावहरू (Practical Related Recommendation)	६३
५.३.३ आगामी अनुसन्धानसँग सम्बन्धीत सुझावहरू (Further Research Related Recommendation)	६४

सन्दर्भ सूची (REFERENCES)

अनुसूचीहरू (APPENDIX)

तालिका सूची (LIST OF TABLE)

तालिका १	: जिल्लाको शैक्षिक अवस्था सम्बन्धी विवरण शैक्षिक वर्ष २०७२/०७३	३१
तालिका २	: सामुदायिक र संस्थागत उच्च मा.वि.को भौतिक अवस्था	३२
तालिका ३	: सामुदायिक र संस्थागत उच्च मा.वि. मा तालिम प्राप्त शिक्षकहरुको विवरण	३५
तालिका ४	: सामुदायिक र संस्थागत उ.मा.वि. को अध्यायन क्षेत्रमा रहेका शिक्षकहरुको विवरण शैक्षिक वर्ष २०७२/०७३	३६
तालिका ५	: सामुदायिक उ. मा.वि.को विद्यार्थी भर्ना, २०७१/०७२, २०७२/०७३	३७
तालिका ६	: संस्थागत उ.मा.वि. को विद्यार्थी भर्ना, २०७१/०७२, २०७२/०७३	३८
तालिका ७	: उ.मा.वि.मा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात शैक्षिक वर्ष २०७२/०७३	३९
तालिका ८	: सामुदायिक उ.मा.वि.को उत्तीर्ण दर, २०७१/०७२, २०७२/०७३	४१
तालिका ९	: संस्थागत उ.मा.वि.को उत्तीर्ण दर, २०७१/०७२, २०७२/०७३	४२
तालिका १०	: सामुदायिक उ.मा.वि. मा विद्यालय छोड्ने दर, २०७१/०७२, २०७२/०७३	४४
तालिका ११	: संस्थागत उ.मा.वि.मा विद्यालय छोड्ने दर, २०७१/०७२, २०७२/०७३	४५
तालिका १२	: सामुदायिक उ.मा.वि.को आम्दानी विवरण, २०७१/०७२, २०७२/०७३	४६
तालिका १३	: संस्थागत उ.मा.वि.को आम्दानी विवरण, २०७१/०७२, २०७२/०७३	४७
तालिका १४	: सामुदायिक उ.मा.वि.को खर्च २०७१/०७२, २०७२/०७३	४९
तालिका १५	: संस्थागत उ.मा.वि.को खर्च विवरण, २०७१/०७२, २०७२/०७३	५०
तालिका १६	: सामुदायिक र संस्थागत उ.मा.विको वार्षिक बचत शैक्षिक वर्ष २०७१/०७२, २०७२/०७३	५१
तालिका १७	: सामुदायिक उच्च मा.वि. मा अभिभावकहरुले गरेको खर्च विवरण शैक्षिक वर्ष २०७२ / २०७३ रु. मा	५२
तालिका १८	: सामुदायिक र संस्थागत उच्च मा.वि. मा प्रति विद्यार्थी वार्षिक लागत शैक्षिक वर्ष २०७२ / २०७३	५४
तालिका १९	: सामुदायिक र संस्थागत उच्च मा.वि. को लागत र शैक्षिक उपलब्धी शैक्षिक उपलब्धी २०७२/०७३	५६

चित्र सूची (LIST OF TABLE)

चित्र १: सामुदायिक उच्च मा.वि. तहको लागत र शैक्षिक उपलब्धी	५६
चित्र २: संस्थागत उच्च मा.वि. तहको लागत र शैक्षिक उपलब्धी	५७

संक्षिप्त शब्दावली (ABBREVIATIONS)

उ.मा.वि.	: उच्च माध्यमिक विद्यालय
आ.व.	: आर्थिक वर्ष
के.त.वि.	: केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग
गा.वि.स.	: गाउँ विकास समिति
गो.न.पा.	: गोरखा नगरपालिका
जि.वि.स.	: जिल्ला विकास समिति
प्र.अ.	: प्रधानाध्यापक
प्रा.	: प्राध्यापक
मा.वि	: माध्यमिक विद्यालय
के.त.वि.	: केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग
वि.सं.	: विक्रम सम्वत्
S.L.C.	: School Leaving Certificate